

Natalia Semenova
André Delocque

COLECȚIONARUL

Traducere din limba franceză de
Silvia Colfescu

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2019

Introducere.....	5
Capitolul I. Palatul unui negustor bogat.....	9
PARTEA I. FRAȚII COLECȚIONARI.....	15
Capitolul II. Domnul care dormea în loja lui de la teatrul Balșoi.....	17
Capitolul III. Biblia lui Luther	23
Capitolul IV. Fantoma fratelui mai mare Nikolai Șciukin.....	28
Capitolul V. Excelența sa Piotr Șciukin	31
Capitolul VI. Dimitri Șciukin, „olandezul”	42
Capitolul VII. Ivan Șciukin portretul fratelui mezin ca dandy parizian	55
PARTEA a II-a. SERGHEI.....	65
Capitolul VIII. Un oligarh la Moscova	67
Capitolul IX. Trei ruși într-o galerie. Trei ruși iau trenul. Un rus descoperă arta abstractă într-o căpiță de fân	76
Capitolul X. Furtuna	87
Capitolul XI. Prăbușire	97
Capitolul XII. Pe urmele lui Moise.....	108
Capitolul XIII. Cea de a cincea pecete.....	125
Capitolul XIV. Nevasta regelui	131
Capitolul X. Armonie în roșu	139
Capitolul XVI. Cele două orfeline.....	148
Capitolul XVII. Quo vadis?.....	157
Capitolul XVIII. Dansul și muzica	165
Capitolul XIX. Orașul în care se petrece de seara până dimineața.....	177
Capitolul XX. Picasso hipnotizatorul.....	184
Capitolul XXI. Portretul unui patriarh chinez	193
Capitolul XXII. Acropola artelor.....	202
Capitolul XXIII. Primul muzeu de artă modernă din lume	209
Capitolul XXIV. Exilații	219
Capitolul XXV. Timpul regăsit.....	227
Postfață.....	235
Colecționarul viitorului	235
Mulțumiri	238
Bibliografie	241

CAPITOLUL I

PALATUL UNUI NEGUSTOR BOGAT

„Numai la Moscova se putea întâlni un asemenea miracol cum era această liniștită locuință de țară în mijlocul unui oraș imens și zgomotos”, nota pictorul și scriitorul Alexandr Benois când evoca ziua în care descoperise acest „conac tipic, deloc elegant, dar confortabil, o locuință cu un etaj, așezată în mijlocul unui parc cu copaci centenari”¹.

„În toate încăperile, plafonul era boltit în plin cintru, formând un fel de cort, sau o navă. În centrul fațadei laterale, o fereastră de stil venețian, ceva mai lată de doi metri, avea un pervaz de o lățime atât de incredibilă, încât, când m-am aplecat să mă uit afară, îmi venea de la bărbie până la glezne” își aduce aminte unul dintre ocupanții casei de după Revoluție².

Legenda pretindea că, după incendiul de la Moscova din 1812, din care casa scăpase datorită parcului care o înconjura, se luase hotărârea de a nu se demola construcția de lemn, ci de a fi îmbrăcată cu piatră, de unde și incredibila grosime a zidurilor. În realitate, nu existase niciodată o construcție de lemn.

Aceste palate de piatră cu plafoane boltite apăruseră la începutul domniei împărătesei Elisabeta, spre 1740. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, casei îi fusese adăugată o aripă. Noul proprietar, prințul Vasili Alexeievici Hovanski, înalt procuror al Sfântului Sinod, a reconstruit fațada în stil clasic. În 1808, conacul a intrat în posesia familiei prinților Trubețkoi. Toată lumea din Moscova a început să-i spună „palatul Trubețkoi”.

Deteriorat de un incendiu în 1812 și din nou restaurat, de data aceasta în stil Empire, a fost împodobit pe fronton cu blazonul familiei. La etajul întâi,

¹ Alexandr Benois, *Les dernières nouvelles*, Paris 1936

² Amintirile lui Georgi Gordon, Muzeul Pușkin, Departamentul manuscriselor, colecția XI, secția 1, inv. 36

boltile sălilor de primire au fost decorate cu picturi, cu muluri bogate, iar în cele patru colțuri ale salonului în care Șciukin avea să atârne mai târziu tablouri de Matisse, au apărut blazoane cu fond de purpură și de hermină.

Prințul Nikolai Ivanovici Trubețkoi (1794-1874), administrator al bunurilor imperiale, membru în Consiliul Imperiului, Venerabil francmason și simpatizant al Decembriștilor, a fost cel mai ilustru proprietar al palatului. Era poreclit „piticul galben” din cauza staturii lui mici, a vocii puternice și a manierelor exagerat de repezite. La moartea lui, palatul a fost răscumpărat de soția fratelui său mai mic, prințesa Nadejda Borisovna, fondatoarea Crucii Roșii a Rusiei, fostă domnișoară de onoare a Majestății Sale Țarina Alexandra Feodorovna. Prințesa considera că e o datorie să păstreze locuința prin care trecuseră atâția înalți oameni de stat, scriitori și poeți, între care Alexandr Pușkin, rudă îndepărtată a bătrânului prinț. Curând, a trebuit totuși să vândă proprietatea: fiul prințesei își pierduse la Clubul Englez nu numai propria avere, ci și zestrea nevestei. Proprietatea din plin centrul Moscovei, cu un hectar de teren, i-a revenit astfel în 1882 negustorului din breasla întâi, Ivan Vasilievici Șciukin, pentru modesta sumă de 160 000 ruble-aur³, dar cu obligația să-i lase pe viață prințesei un mic apartament în aripa clădirii.

Cronicarul nobilimii ruse muribunde, Boris Cicerin, spunea că la semnarea tranzacției, când vechea reședință princiară a ajuns burgheză, prințul Trubețkoi trebuie să se fi răsucit în mormânt. „Învingând anonimatul și sărăcia, târâiala agitată în livrea de funcționar, înfumurarea crasă a aristocrației fudule și peltice, „Kupiecestvo⁴” lua conducerea țării⁵. Prezența mândrei și arogantei prințese Nadejda Borisovna la parterul palatului, până la sfârșitul vieții ei, era o mărturie a gloriei trecute a nobilimii în declin. Păzitoare fidelă a unei epoci spulberate, și-a trăit viața în proprietatea strămoșească, pe care n-a știut să o păstreze pentru familia ei.

Lui Ivan Vasilievici Șciukin nu-i păsa de frustrările nobilimii ruinate; a închiriat casa pe un preț bun până în momentul în care, în 1884, cel de-al treilea fiu al său, Serghei și frumoasa lui soție Lidia au avut fericirea să li se nască un fiu, pe care l-au botezat Ivan, în cinstea bunicului său. Acesta le-a lăsat tinerilor proprietatea, în care ei s-au instalat, căpătând pe deasupra și pe mândra prințesă care locuia acolo.

³ Valoarea rublei în 1900 echivala cu 2,6 franci ai epocii sau cu 10 euro de astăzi (un franc-aur în 1900-1910 echivalează cu 3,6 euro). Valori relative, serviciile fiind atunci mult mai ieftine și produsele de manufactură mult mai scumpe.

⁴ *Kupeț* – negustor, în rusa veche; *Kupiecestvo*: clasa negustorilor ruși ne-iobagi, târgoveți.

⁵ Boris Cicerin *Vospominania Cicerina. Moskva 40-ih godov* [Amintirile lui Cicerin. Moscova anilor '40], Moscova, ed. Sabașnikov, 1928, p. 104.

„Ieri seară, (...) ne-am dus la Șciukini, ca să ne uităm la colecția lor de tablouri. Am văzut *Catedrala din Rouen* de Monet, marea lui și altele... Brangwyn, Renoir, Degas, Cottet, Carrière, Whistler și în sfârșit Puvis de Chavannes însuși: *Bietul pescar*. Privirile mi s-au oprit bucuroase pe ziduri și inima mi-a tresăltat, ca și cum adevărul triumfa acolo.

Un sentiment straniu, contradictoriu (...) La sfârșit, frisonam ca și cum aș fi avut febră. Atâtea impresii noi. Casa însăși e interesantă. Are două sute de ani, decorul e vechi, creat de un artizan care a restaurat Versailles.

Uitasem că sunt la Moscova și am fost foarte uimită ieșind în pasajul Znamenski, negru de noroi din cauza dezghețului. Impresioniștii pe care-i văzusem la Șciukin îmi intraseră în minte și rămăseseră acolo. Nu le mai pot ignora căutările și nici nu mai pot să nu văd ceea ce au văzut ei⁶.

Iată ce scria în jurnalul ei Margarita Șabașnikova la 11 februarie 1903, extrem de emoționată de ceea ce descoperise în palatul Trubețkoi. E adevărat că vizita avusese loc în prezența poetului și criticului de artă Maximilian Voloșin, prezent din întâmplare. Poate că din cauza șocului impresionismului – sau poate că nu, ea s-a îndrăgostit de el și l-a luat de bărbat. Pictoriță începătoare, tână era nepoata celui mai mare editor din Rusia.

Nu s-a arătat tot atât de entuziasmată de colecționar:

„Stăpânul casei era politicoș, aprindea când o lustră, când alta, explicându-ne meritele tablourilor. Semăna cu un majordom rus, cu părul alb bine netezit pe frunte și cu ochișori mici ca niște șoareci care ies din găurile lor. Un fel de discordanță între înțelegerea foarte fină a artei, alegerile lui, noblețea tablourilor lui și aerul lui de țăran bogat. Ne-au reținut la ceai.

La masă trona foarte frumoșica Lidia Grigorievna, din familia Korenev de la Harkov, simțea în vorba ei un dram de accent ucrainean sudic, nu moscovit. Părea detașată de pasiunea de nestins pentru pictură a lui Serghei Ivanovici.⁷”

Dar cum s-a putut ca un negustor moscovit care face comerț cu țesături manufacturate, un om total îndepărtat de peripețiile vieții europene să ajungă în epicentrul ei?

În autobiografia lui *Masca și sufletul*, Feodor Șaliapin⁸, făcând o aluzie directă la eroul acestei cărți, reconstituie cu umor evoluția socială și spirituală a unui negustor milionar:

„Un puștiulică rus, care s-a smuls foarte devreme din provincia lui, începe să-și construiască prosperitatea, care va face din el un întreprinzător sau un negustor moscovit... Nu-i pasă de ce se va întâmpla să vândă... azi icoane,

⁶ Margarita Șabașnikova, *Dnevnik [Jurnal]*, 12 februarie 1903, Muzeul Pușkin, Departamentul manuscriselor, F. 13, col. XI/I, D. 17.

⁷ Margarita Șabașnikova, *op. cit.*

⁸ Feodor Șaliapin (1873-1938) – celebru cântăreț de operă, cu o splendidă voce de bas (n. trad.).

mâine ciorapi, poimâine chihlimbar sau cărți. În acest fel va deveni un „expert în piețe”. Și nici n-ai timp să răsuflă, că uite-l proprietar al unei prăvălii sau al unei mici uzine și e deja negustor în breasla întâi. Dar asta nu-i tot... fiul lui mai mare este primul care cumpără Gauguin, primul care cumpără Picasso și primul care-l aduce pe Matisse la Moscova. În timp ce noi, intelectualii, privim cu gura căscată, jalnic, toate tablourile de Matisse, Manet, Renoir pe care nu le înțelegem încă și îl criticăm fonfăind: «E un extravagant...» Dar în acest timp, «extravaganții» au acumulat comori de artă și au creat galerii⁹.

Dacă Șciukin s-ar fi născut în Europa sau în America, i s-ar fi consacrat romane și filme, și s-ar fi inventat cu siguranță un cuvânt care să descrie „fenomenul Șciukin”. Dar el a trăit în Rusia și aici a avut loc Revoluția. A trebuit să abandoneze totul, să fugă din Moscova și să-și sfârșească zilele ca refugiat la Paris. Numele lui, ca și cele ale tuturor colecționarilor „capitaliști” au fost îngropate de glaciațiunea Uniunii Sovietice. Pictura modernă însăși, fabuloasele sale colecții de impresionisti, strălucitoarea lui serie de Matisse și de Picasso, cele mai frumoase opere din cea mai frumoasă epocă a creației lor au fost multă vreme sinonime cu pictura decadentă, burgheză, formalistă, cosmopolită, și a fost interzisă expunerea lor. Au reapărut timid, în etape, în timpul dezghețului, ajungând să devină astăzi comorile cele mai prețioase ale muzeelor ruse.

Te întrebi cum a putut acest urmaș al unui prăvăliaș să cumpere atâtea capodopere și cum a îndrăznit acest fiu al unui adept al Vechii Credințe¹⁰ să achiziționeze un panou de Matisse plin de trupuri goale. De unde îi venea un asemenea curaj?

Pe lângă cine își dezvoltase sau căpătase o asemenea intuiție care dăruia conformismul majorității artiștilor, istoricilor, criticilor? Numai cu complicitatea câtorva negustori de artă curajoși și întreprinzători și a câtorva zăpăciți tineri, adepți ai răsturnării valorilor academice... El, care avea de două sau de trei ori vârsta lor, dar mult mai multe mijloace de a-și constitui colecțiile, dând atâtor pictori și atâtor galeriști posibilitatea de a munci și de a-și asuma riscuri la rândul lor.

⁹ Fedor Șaliapin, *Maska i Dușa [Masca și sufletul]*, Moscova, 1989, pp. 110-111.

¹⁰ Adept al Vechii Credințe – sunt numiți astfel descendenții schismei (*raskol*) din 1667, opuși reformei Patriarhului Nikon, hotărâtă în timpul domniei țarului Alexei pentru a apropia Biserica Ortodoxă rusă de Biserica Orientului. Simbolul conflictului este semnul crucii cu trei degete (Treimea) introdus de reformă, credincioșii vechi continuând să facă semnul crucii cu două degete (naturile divine și pământească ale lui Hristos). Vechea Credință încarnează o concepție mai austeră și spirituală a credinței. Vechea Credință era foarte răspândită în clasa negustorilor; se spune că moravurile austere și muncitoare precum și solidaritatea cupeților stau la originea marilor lor reușite în Moscova secolului al XIX-lea. Pot fi citate familiile Șciukin, Morozov, Riabușinski, Tretiakov, ca și Kuzma Soldatenkov, fidelul amic și asociat al lui Ivan Vasilievici Șciukin.

Respectiv: Fericitiți sunt biografii scriitorilor și poezilor care dispun de ciorne, de jurnale, de scrisori! Cum să procedezi când e vorba de un om care nu lasă în urma lui decât câteva cărți poștale, o corespondență cu Matisse, vreo 10 scrisori adresate fratelui său și 15 pagini de jurnal intim care acoperă lunile noiembrie și decembrie ale anului 1907?

În chip de citate în versuri și proză, nu există decât tablourile și, în caz de mare noroc, data cumpărării și prețul.

Însă, dincolo de formulările superficiale despre talentul înnăscut al rușilor, averile colosale și ambițiile dezamăgite, trebuie să existe o explicație a acestui fenomen insolit. „Cupeți moscoviți” ascunși într-un misterios caravanse-rai înzăpezit în piețele Asiei cumpărau tablouri de Gauguin, de Cézanne, de Matisse și de Picasso, care, în țara în care fuseseră pictate, expuse și oferite spre cumpărare, nu trezeau în cel mai bun caz decât indiferența, iar în majoritatea cazurilor sarcasme și adeseori batjocura cea mai violentă.

Serghei Șciukin, ieșit dintr-o familie de negustori bogați, s-a putut pasi-ona pentru arta modernă, ceea ce nu-și putea permite nici un aristocrat, încă-tușat de prejudecăți și de tabuuri familiale. Fenomenul Șciukin este propriu negustorilor, cărora li s-a atribuit o incultură mult exagerată. Discursurile despre obscurantismul generațiilor trecute nu li se aplică fraților Șciukin, care au fost crescuți într-o familie foarte înstărită, orientată către cultura occi-dentală. Ei și-au făcut studiile în Europa, vorbeau limbi străine, cunoșteau pictura și erau rude mai mult sau mai puțin îndepărtate cu toată lumea mos-covită a afacerilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Serghei Șciukin a văzut lumina zilei în anii 1850, înainte de abolirea sclaviei; și-a făcut studiile în deceniul 1860, în anii marilor reforme ale lui Ale-xandru al II-lea, „țarul eliberator”. Apoi, în anii 1870, a locuit în Germania; în anii 1880, s-a întors la afacerea familială; la sfârșitul anilor 1890, a înce-put să cumpere impresioniști, Monet, Renoir, Degas, după 1900 Cézanne, Gauguin, Van Gogh, în 1908 Matisse și în 1910 Derain și Picasso. A murit la Paris cu câțiva ani înaintea celui de Al Doilea Război Mondial. El și frații săi, Nikolai, Piotr, Dmitri, Ivan ar fi putut încarna eroii unei serii televizate care ar fi înglobat toată istoria frământată a Rusiei secolelor al XIX-lea și al XX-lea, confruntată cu revoluția artistică europeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea.

Dar iată că în depărtare se aud tunurile. Suntem la 25 octombrie 1812, pe înălțimile din Borovsk, bătrâna cetate a adepților Vechii Credințe, la sud-vest de Moscova.

CAPITOLUL II

DOMNUL CARE DORMEA ÎN LOJA LUI DE LA TEATRUL BALȘOI

Situat la frontiera dintre guberniile Kaluga și Moscova, Borovsk era cunoscut ca un centru al credincioșilor de rit vechi, apăruiți din schisma de la 1654. Acolo a fost deportat într-o mănăstire, la mijlocul secolului al XVII-lea, protopopul rebel Avakum, iar credincioșii săi discipoli, bogatul boier Morozov și sora lui, au fost aruncați într-o tainiță și lăsați să moară de foame. În aceste locuri începe istoria Șciukinilor¹¹, păzitori ai vechii credințe, al căror neam apare în registrele funciare din Borovsk încă din 1625, în vremea Răscoalelor.¹²

La începutul secolului al XIX-lea, familia Șciukin, proprietară a mai multor case și prăvălii, precum și a unei manufacturi de sticlărie, era considerată ca fiind cea mai bogată din orașel.

Soarta i se va schimba în octombrie 1812: Napoleon, care ocupase Moscova, ordonă retragerea și încearcă să treacă pe alt drum decât cel pe care îl pustiiseră trupele sale și luptele din decursul invaziei. Acest drum, numit „Vechiul drum al Kalugăi” îi este barat de adversarul său, mareșalul Kutuzov, care a masat armata rusă în apropierea lui, după ce părăsise Moscova. În lupta de la Malo Iaroslaveț, în 25 octombrie, avangarda rusească opune o rezistență înverșunată și târgușorul este ocupat de francezi numai cu prețul unor pierderi grele. Împăratul nu îndrăznește să riște o bătălie generală, în care să-i învingă pe ruși și să forțeze retragerea pe drumul în bună stare, cu riscul de a distruge ce mai rămăsese din Marea Armată. Nu știe că mareșalul Kutuzov, la fel de prudent ca el, s-a retras în noapte, lăsând drumul liber. Francezii înaintază câteva verste până la Borovsk, de unde fac cale-ntoarsă

¹¹ Șciuka înseamnă în limba rusă „știucă”.

¹² Perioadă care începe la moartea țarului Feodor, în 1598, căruia îi va urma cumnatul său, Boris Godunov. Perioada se încheie prin venirea la putere a dinastiei Romanovilor, în 1613. Este o vreme de instabilitate, de foamete, de răscoale și de războaie împotriva polonezilor.

Exilul, Weimar 1918, Irina, guvernanta și Serghei

Excursia cu automobilul, în 1921

La plajă în 1922 cu Irina, mătușa
Vera și Serghei

Palatul Trubețkoi.

**Această vedere, ca și toate camerele din interiorul palatului
au fost fotografiate în ianuarie 1914**